

Andre stemmer fra øst

På forsiden af dette nummer af *Passage* ses en cirkel af tegn, som er næsten genkendelige og så alligevel ikke. Billedet er logo for den nye PEN-afdeling for litteratur på Ruslands mange ikke-russiske sprog, skabt af designeren Anna Drapeza. Logoet kombinerer tegn, som udvider det kyrilliske alfabet for at dække lyde udover de slaviske sprog og rummer skrifttegn fra de mange sprog der tales i Rusland inden for de indoeuropæiske, uraliske, altaiske og kaukasiske sprogfamilier.¹ De grafiske tegn antyder med deres læselige ulæselighed den understrøm af litteratur i andre traditioner og på andres sprog som ligger lige under overfladen i et område med mere end hundrede forskellige sprog, hvor russisk af både historiske og politiske grunde har været dominerende, og flere mindretalssprog i dag er ved at gå tabt.

At bringe denne undergrund af sprog frem i lyset som levende litterære sprog, er netop incitamentet for den nye PEN-afdeling, som vel og mærke er startet af aktører, som i dag bliver nødt til at opholde sig uden for Rusland. De vil skabe et nyt forum for udveksling og kreativitet, eller som de skriver i deres grundlæggende erklæring. "We [...] wish to create and develop an uncensored space of reading and writing in native languages, to arrange cross-border connections on the principle of linguistic solidarity." Gruppens ambitioner beskrives af en af grundlæggerne Dinara Rasulevas bidrag her i nummeret "Intet om os uden os", og tjener som en af flere inspirationer for dette nummer af *Passage*. At en sådan PEN-afdeling åbner nu skal også ses som en protest mod Ruslands krigsførelse i Ukraine, der har forstærket en fremmedgørelse af russisk som aggressorens og undertrykkelsens sprog.

For mens russisk nok i forvejen forekom fremmed, hvis ikke eksotisk, for de fleste af *Passages* skandinaviske læsere, hvad gør man så som underviser i det fremmedsprog, når man først skal til at genfinde ens eget modersmål? Lena Beljajevs bidrag "Russisk som fremmedsprog – Udmurt som modersmål", som indleder nummeret, er en personlig afsøgning af rummet mellem den disciplinerende kontrol, der ligger i indlæringen af et 'standardsprog', og ønsket om at udtrykke sig på et modersmål, som hun aldrig har talt, men som rekonstrueres i dialog med andre med udmurtisk baggrund i globale netværk. Udmurt tales af mere end en halv million mennesker i Udmurtien vest for Ural-bjergene, men er i nedgang som følge af årtiers restriktive russiske sprogpolitik. Med Beljajevs stykke får udmurt nu sin litterære debut i dansk oversættelse.

Under mindre konfliktfyldte betingelser er også podlasisk, som tales af ca. 55.000 mennesker i det østlige Polen og over grænserne til Belarus og Litauen, i dag genstand for en gryende litterær bevægelse, som sprogaktivisten og journalisten Jan Maksymiuk dokumenterer det i sit bidrag på norsk "Ikke den verste tiden for et språk i et lite samfunn: podlasisk i Polen." Med dette nummer af *Passage* bestræber vi os således på at give et skandinavisk publikum et indblik i et udpluk af de mangfoldige litteraturer på både mindre sprog og større sprog i hele det multikulturelle rum som strækker sig fra Østeuropa til Sibirien. Denne region har historisk været domineret af fortællinger fra den russiske og sovjetiske klassiske kanon og er i den skandinaviske reception ofte blevet læst gennem netop de 'store' russiske

forfattere, mens litteratur og fortællinger ikke bare på regionens dialekter som pod-lasisk, mindretalssprog som udmurt, men også på de nationale sprog, som ukrainsk og belarusisk, kun i stærkt begrænset omfang er blevet oversat til de ligeledes 'små' skandinaviske sprog. Til nummeret her trækker vi derfor også på en række oversatte bidrag for at råde bod på denne skævhed i receptionen.

Kulturel uafhængighed og sproglig frigørelse fra russisk dominans af forlagsmarkedet og det litterære felt har været en vigtig identitetsmarkør for de brede folkelige bevægelser under Majdan-revolutionen i Ukraine i vinteren 2013-2014, men er fra det russiske regimes side også blevet misbrugt som en tvivlsom legitimering af en angrebskrig, først med annekteringen af Krim og 2014 Donbas-krigen og siden med februar-invasionen i 2022. Som Vera Skvirskaja viser i sit bidrag i dette nummer: "Odesa-teksten: Fra postsovjetiske til krigstidsperspektiver" er konflikten imidlertid ikke ny, men sidste led i en lang proces, hvor migration og politiske omvæltninger fundamentalt har ændret både den multikulturelle og flersprogede havneby og dens litterære liv. Både lokalt og i diaspora genforhandler forfattere fra Odesa positioner i litteraturen blandt andet gennem sprogskifte fra russisk til ukrainsk.

Med en baggrund fra Poltava Nationale Pædagogiske Universitet og Det Internationale Humanistiske Universitet i netop Odesa førte krigens opbrud Inga Kapustian til H.C. Andersen Centeret i Danmark, og hendes samarbejde med litteraturhistoriker Mette Jørgensen om artiklen "Soldaterfiguren i ukrainske oversættelser af H.C. Andersens eventyr 'Fyrtøjet' og 'Den Standhaftige Tinsoldat'" er et eksempel på, hvordan fordrevne forskere bidrager til en ny forståelse også af vores hjemlige forfattere og deres reception ude i verden. For hvad sker der egentlig med eventyret, når det starter med "Der kom en *moskal* marcherende hen ad landevejen..." og det ukrainsk nedsættende ord for en russisk soldat gør den velkendte landsoldat til en fremmed?

Under masseprotesterne imod Lukasjenkas regime i Belarus 2020, der med voldelig politisk undertrykkelse tvang belarusisksprogede forfattere og uafhængige private forlæggere i eksil i Europa, blev også den bevidste brug af belarusisk frem for russisk blandt landets kulturaktører forbundet med en politisk oppositionel position. Også selv om eksperimenterende belarusiske forfattere måske har en ambition om at sprænge sprogets grænser og ikke nødvendigvis ønsker, at deres værker reduceres til et politisk statement. Det diskuterer Kristina Naumann kritisk i artiklen "Fanget mellem solidaritet og litterær lidenhed: Belarusisk litterært liv i de tysktalende lande i dag", hvor hun belyser den position belarusisk litteratur i dag har fået i Tyskland, hvor der er et stort eksilmiljø, og som også er gældende i den endnu mere begrænsede skandinaviske reception.

Når litteraturen spændes for en politisk vogn, er der en risiko for at den af-søgning af detaljer, usikkerheder og ambivalenser, som er litteraturens ærinde og kerne, forsvinder i ren konflikt. Og også andre kunstformer har det svært i en tid, hvor de bliver en brik i politiske og militære spil. I Martin Demant Frederiksens essay "Luka og svalen – Musik, håb og modstand i et splittet Georgien" beskrives musikeren Lukas desperation og mod i konfrontationen mod den russisksindede regering. Siden 2024 er studenterbevægelsen gået på gaden dag efter dag mod regeringspartiet Georgiens Drøm, der ruller landets demokratiske reformer tilbage,

begrænser internationale og europæiske samarbejder gennem lovgivning imod såkaldte “fremmedagenter” og her fra efteråret 2026 er i fuld gang med at nedlukke landets universiteter og ensrette skolesystemet efter en ministerielt fastlagt kanon af obligatoriske tekster.

Selv om vi endnu ikke har georgiske tilstande på danske universiteter, gælder politiseringen og sikkerhedsgørelsen af selve studiet af de andre stemmer fra øst også herhjemme, som det fremgår af Birgitte Pristedes efterord “Om sikker viden og tavsgjorte stemmer fra øst.” Her peger hun på alt det, vi går glip af, når forskere ikke kan få adgang til deres felt, og *Passage* ikke må lade kritiske stemmer fra øst komme til orde.

Vi runder nummeret af med ikke mindre end otte anmeldelser af nye bøger af danske litteraturforskere.

Noter

- 1 Læs mere hos Hein van der Voort & Peter Bakker (2018): “Sprogdiversiteten i Rusland,” *Lingoblog*, 18. marts 2018, <https://www.lingoblog.dk/sprogdiversiteten-i-rusland/>.
- 2 “Statement by PEN Languages of Russia”, 1. april 2026, <https://penlanguagesofrussia.org/statement/>, tilgået 29. september 2026.